

¡BOMBA!

Último puente y ya pasa este plazo tenebroso, de este supuesto reposo con los chamacos en casa

K'untzil

Jueves 1° de mayo de 2025

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 10 · NÚMERO 2469 · www.lajornadamaya.mx

Ko'olele' k'a'anan ichil meyaj yaan ti'al u beeta'al ts'aako'ob: Lena Ruiz

U meyaj ko'olele', jach ts'o'ok u k'a'antal ti'al u yantal ts'aako'ob, ba'ale' beyxan ti'al u kaláanta'al u toj óolal wíinik, ba'ale' kex beyo', ku p'íitkúunsa'al u k'a'ananil keen jo'op'ok u yúuchul meyaj ti'al u beeta'al ts'aako'ob, tu ya'alaj Lena Ruiz Azuara, Premio Nacional en Ciencias y Artes 2021.

Tu tse'ekil k'aaba'inta'ab Retos en el desarrollo de medicamentos, beeta'ab tumen u kúuchil e'esajil Museo de la Mujer, tu cha'achibtaj ba'ax j-úuch yéetel Letitia Mumford Geer, estadunidenseil ko'olel patjo'olt tu ja'abil 1896 jeringa hipodérmica cheén ti'al u k'a'abéetkúunsa'al cheén yéetel jump'éel k'ab.

Jump'éel nu'ukul tu k'exaj bix u ts'aabal ts'aak, ba'ale' ma' chiimpol'ta'ab je'ex unaje', jach ma' ya'ab ba'al ojéela'an yóok'olali', tu ya'alaj.

Uláak' ko'olel máax ti' úuche' Rosalind Elsie Fran-klín, máax meyajnaj tu difraccionil rayos X, ti'al u béeytal u yojéelta'al bix yanik u doble héliceil ADN. Jkíim tu ja'abil 1958, ts'o'oke' ma' jts'aab u chiimpol'alil Nobel ti', yéetel u meyaj' mix ch'a'achibta'ab ka'aj náajalta'ab chiimpol'al tumen Watson, Crick yéetel Wilkins tu ja'abil 1962.

Jach talam u meyajta'al jump'éel ts'aak, ba'ale' maas ku jach talamtal wa ko'olel beetik yéetel jo'olbesik. K'uch u k'iinile' óota'ab ti'alinkúunsa'al aguja hipodérmica

de una sola mano tumen Mumford Geer. Ma' tu jach éejenta'al ba'al wa ko'olel beetik.

Ka'aj táajpaj te'el tsikbal Graciela Aguilera Suárez, máax jo'olbesik Investigación en Farmacéuticos Rayere, tu táakmuk'taj ba'ax tu ya'alaj Ruiz Azuara yóok'olal talamilo'ob ku máansik ko'olel ichil u meyajil farmacéutica, tumen yaan u kuuch wíinik.

Cheén tumen ko'olel máake', ku talamtal ba'al, tu ya'alaj; ka tu k'a'ajsaj úuchik u ts'aakubáaj u beet jump'éel mola'ay ti'al xaak'ale', yanchaj máak tu ye'esaj ma' tu éejentik ba'ax ken u beetej.

Tu ka'atúulalo'ob tu ya'alaj k'a'anan u beeta'al wa ba'ax ti'al u

mu'uk'ankúunsa'al ko'olel ichil u meyajil ts'aak.

Ruiz Azuara', juntúul ko'olel jach kaambanaja'an yóok'olal bix u ts'aabal biomédica aplicaciones ti'al u tse'eel cáncer. Tu ya'alaje' ku yilik k'a'anan: u mu'uk'a'an je'ets'el junmúuch' meyaj ti'al u patjo'olta'al ts'aako'ob (biólogos moleculares, farmacólogos, genetistas, médicos clínicos), u péektsilta'al bix u núupul farmacéuticas tu lu'umil México yéetel toj óolal beyxan jala'ach.

Aguilera Suárez' tu ya'alaj u mola'ayil Comisión Federal para la Protección contra Riesgos Sanitarios ma' mantats' séeb u xiimbali', ts'o'okole' u patjo'olta'al ts'aako'obe' xaan, ko'oj yéetel ku chíikbesik jejeláas talamo'ob.